

Susanna Vallius

Tarinankerrontaa esineiden äärellä Suomen Ilmavoimamuseossa

Kun näyttely käsittelee Ilmavoimien historiaa ja lentokoneita, on sitä perinteisesti lähestytty lentotekniikan kehittymisen, ilmasodan taktiikoiden, moottorien hevosvoimien ja hävittäjä-ässien ilmavoittojen kautta. Ilmavoimamuseon perusnäyttelyn uudistamisen haasteena on ollut kertoa ilmailuhistorian tapahtumista inhimillisemmin ja tuoda tarinoita konkreettisesti lähelle museokävijää. Yksi polku museoelämykseen on rauhallinen, kahdenkeskinen hetki esineen kertoman tarinan seurassa.

Kaiken takana on ihminen

Suomen Ilmavoimamuseon (aiemmin Keski-Suomen Ilmailumuseo) näyttely koostui pitkään miltei yksinomaan Ilmavoimien käytössä olleesta kalustosta, moottoreista ja varusteista. Näyttelytauluissa oli lentokoneiden tyyppikuvia, tietoa Ilmavoimien historiasta ja vitriineihin oli sijoitettu esimerkkejä lentäjien asuista. Ilmavoimien Mannerheim-ristin ritareiden kuvat oli koottu yhdelle seinälle, mutta muuten näyttelyssä pyrittiin välttämään ”henkilöpalvontaa”, mikä osaltaan teki näyttelystä teknisen ja hieman vaikeasti lähestyttävän, etenkin jos kävijällä ei ollut aiempaa tietoa Ilmavoimista. Toisin sanoen, yksittäiset Ilmavoimissa palvelleet henkilöt ja heidän tarinansa oli rajattu pois näyttelystä ja tärkeimmässä asemassa olivat lentokoneet teknisinä laitteina. Viime vuosien aikana perusnäyttelyä on kehitetty tarinallisemmaksi ja esillä on esineitä, jotka kertovat Ilmavoimissa toimineista henkilöistä ja heidän kohtaloistaan. On tärkeää tuoda esille, että lentokoneen ohjaamossa istuu aina joku, joka suorittaa hänelle ennalta määritettyä tehtävää. Myös koneiden ja kenttien huolto on vaatinut aina paljon henkilökuntaa.

Studium ja punctum

Arjen hälyn ja joka puolelta tulvivien aistiärsykkeiden keskellä on välillä vaikeaa keskittyä saati saada aikaan pysyvämpää muistijälkeä. Rauhoittuminen, uuden oppiminen ja elämysten kokeminen ovat kuitenkin olennainen osa museokäyntiä, joihin halusin myös näyttelyuudistusta suunnitellessani kiinnittää huomiota. Ranskalainen kirjallisuudentutkija ja semiootikko Roland Barthes kirjoittaa teoksessaan Valoisa huone (1985) kahdesta valokuvan tarkasteluun liittyvästä käsitteestä: studiumista ja punctumista. Studium on yleistä valokuvan katsomista ja keskinkertaista kiinnostusta, järkipäistä liikutusta kuvan aihetta kohtaan. Sen sijaan studiumin rikkova punctum on pistävä, katsojan lävistävä

ja suurta myötätuntoa, jopa jonkinlaista hellyyttä herättävä yksityiskohta, joka muuttaa katsomisen aktiiviseksi. Mielestäni Barthesin käsitteet soveltuvat myös näyttelykäynnin analysoimiseen. Studium on näyttelyn kiertämistä, näyttelytekstien lukemista ja kohteliaan kiinnostunutta tiedon omaksumista. Joskus kuitenkin kohdalle sattuu punctum, sattumanvarainen yksityiskohta, joka nostaa riipaisevuudellaan näyttelykokemuksen täysin uudelle tasolle. Punctumia ei voi ohjailta ulkoapäin, mutta esineet ja niihin liittyvät tarinat tarjoavat herkullista materiaalia samastumiselle, empatialle ja sitä kautta syvemmälle museoelämykselle. Parhaimmillaan kävijä oivaltaa jotain olennaista menneestä ajasta ja sitä ympäröineestä todellisuudesta.

Väinö Mikkolan pahvihahmo Ilmavoimamuseossa.

Esimerkkejä perusnäyttelyn tarinoista

Ilmavoimamuseon perusnäyttelyn alkuun on sijoitettu luonnollisen kokoisia ja väritettyjä pahvisia lentäjähahmoja sadan vuoden takaa. Väinö Mikkola, ensimmäinen sotilaslentäjämme johdattaa kävijän vuoden 1917 tapahtumiin päiväkirjamerkinnoillään ja esineistöllään. Muut hahmot kertovat autenttisissa kirjeissä ja muistelmissaan lento-opetuksesta Saksassa ja kuinka lentokoneen potkuria

”huollettiin” taskuveitsellä vuolemalla 1920-luvun alussa. Tarkoituksena on kertoa niistä oloista ja edellytyksistä, joissa Ilmavoimien alkuaikoina toimittiin, aitojen henkilöiden sanoin.

M-16-lentokoneen vaneri-istuin.

Yksi Ilmavoimamuseon vanhimmista esineistä on venäläisen M-16-lentokoneen istuin, johon liittyy jännittävä tarina sisällissodan ajalta. Senaatin puheenjohtaja P.E. Svinhufvud nimittäin istui sillä yrittäessään paeta lentäen punaisesta Helsingistä valkoisten puolelle 5. helmikuuta 1918. Lentäjä oli sama Väinö Mikkola, joka palveli vielä tuolloin Venäjän laivaston ilmavoimissa Hermannin lentoaseman päällikkönä, mutta toimi samaan aikaan salaa valkoisten hyväksi. Suomalaisia ilmailuvoimia ei tuolloin vielä ollut, joten heidän piti kaapata venäläinen kone pakoa varten. Svinhufvud naamioitui ”liikemies Carlssoniksi”, värjäsi viiksensä mustiksi ja pukeutui lämpimään turkkiin kipakan pakkassään takia. Koneen nokkaosan tähytämö oli ahdas ja Svinhufvudin piti ahtautua siihen meriväenkapteeni Yrjö Roosin kanssa. Kone nousi viidensadan metrin korkeuteen ja kääntyi kohti pohjoista, jonka jälkeen moottori alkoi käydä huonosti. Syyksi paljastui, että konetta huoltaneet matruusit olivat juoneet Mikkolan lentoa varten hankkiman, moottorin jäähdytysvedeen sekoitettavan sprin omaksi lämmikkeekseen. Pakomatkalaisten täytyi siis liidellä takaisin nousupaikkansa läheisyyteen ja Svinhufvudin palata piilopaikkaansa. Kesällä 1918 kone sai romutustuomion ja Mikkolan hyvä ystävä, lentäjä Erland Nygrén otti istuimen talteen. Hän kirjoitti sen alapuolelle tekstin ”Nykyinen valtionhoitaja istui tällä penkillä yrittäessään paeta Helsingistä

lentokoneessa Kapteeni Mikkolan kanssa”, ja säilytti istuinta vuosikymmenet ullakollaan. Hänen tyttärensä lahjoitti sen Keski-Suomen Ilmailumuseolle, nykyiselle Ilmavoimamuseolle, 1980-luvulla.

Lutnantti Lauri Pekurin saapas.

Jatkosodan ajalta perusnäyttelyssä on useampiakin esineitä, joiden tarina vie mukanaan. Yksi niistä on luutnantti Lauri Pekurin kenkä. Pekuri pudotti viholliskoneen ilmataistelussa mutta sai samalla osumia omaankin koneeseensa. Hän ohjasi tuleen syttyneen Brewster BW-372 -hävittäjänsä pakkolaskuun pieneen erämaajärveen Neuvostoliiton alueella jatkosodan asemasotavaiheessa juhannuksena 1942. Kone upposi järven pohjamutaan, mutta Pekuri sai uitua rantaan potkittuaan saappaat ensin pois jaloistaan. Vakavia osumia saaneesta ja pakkolaskun tehneestä lentokoneesta pelastautunut Pekuri taivalsi tunteja sukkasillaan linjojen ja miinakenttien läpi takaisin omien puolelle. Pekurin oma kuvaus tilanteesta on esillä samassa vitriinissä kengän kanssa. Suomalais-venäläinen etsintäryhmä löysi BW-372:n vuosien etsintöjen jälkeen vuonna 1998, vuotta ennen Pekurin kuolemaa. Järven pohjasta löytyi koneen noston yhteydessä myös Pekurin saapas, edelleen suhteellisen hyväkuntoisena 56 vuoden jälkeen. Sekä BW-372 että saapas ovat esillä Ilmavoimamuseon perusnäyttelyssä.

Lentäjä Jouko Liinamaan taskukello.

Perusnäyttelyn traagisimpia esineitä on lentäjä Jouko Liinamaan taskukello Lapin sodan ajalta. Kersantti Liinamaa lähti tähystäjä Paavo Kahlan kanssa 23.10.1944 Kemistä klo 6 aamulla tiedustelemaan Käsivarren suunnan tieosuuksia. Heidän koneensa FK-104 havaittiin Kaakamovaarasta klo 6.22, jonka jälkeen heistä ei kuulunut mitään. Vuoden päästä heidän koneensa hylky löydettiin Kittilästä Aakenustunturin lähistöltä. Saksalainen ilmatorjunta oli ampunut koneen alas. Kellon viisarit olivat pysähtyneet näyttämään aikaa, jolloin he tulivat alasammutuiksi.

Esineisiin liittyvien tarinoiden ei kuitenkaan tarvitse olla aina traagisia tai sankarillisia. Myös tavalliset käyttöesineet, vaatteet tai vaikkapa muistiinpanot voivat viedä näyttelykävijän toiseen aikaan ja toisen ihmisen tilanteeseen. Jos esine tarjoaa mahdollisuuden tunnistaa jotain tuttua, omakohtaista, inhimillistä tai koskettavaa, se voi toimia tunnesiltana menneisyyden ja nykyhetken välillä.

Kirjoittaja on esineistä ja niiden synnyttämistä tunteista kiinnostunut FM, joka työskentelee museolehtorina Suomen Ilmavoimamuseolla ja tekee työnsä ohella museologian jatko-opintoja.